

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Toevalsvondst van ijzertijd urnen te Postel (gem. Mol, prov. Antwerpen)

Verslag van een archeologische toevalsvondst

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

TITEL

Toevalsvondst van ijzertijd urnen te Postel
(gem. Mol, prov. Antwerpen)
Verslag van een archeologische toevalsvondst

REEKS

Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 210

AUTEURS

Erwin Meylemans, Rica Annaert, Giacomo Capuzzo, Koen Deforce,
Leentje Linders, Jef Van Doninck, Barbara Veselka,
Charlotte Sabaux en Christophe Snoeck

JAAR VAN UITGAVE

2021

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed Wetenschappelijke
instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving
Published by the Flanders Heritage Agency Scientific Institution of the
Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Gonda Callaert

OMSLAGILLUSTRATIE

Eén van de aangetroffen urnen
Copyright Onroerend Erfgoed, foto: Stefania Porçu

agentschap Onroerend Erfgoed
Havenlaan 88 bus 5
1000 Brussel
T +32 2 553 16 50
info@onroerenderfgoed.be
www.onroerenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.
This work is licensed under the Free Open Data Licence v.1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding
4.0 Internationaal-licentie. Bezoek
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een kopie te zien van
de licentie.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution
4.0 International License. To view a copy of this license, visit
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

ISSN 1371-4678

D/2021/3241/401

//

////////////////////////////////////

TOEVALSVONDST
VAN IJZERTIJD
URNEN TE POSTEL
(GEM. MOL, PROV.
ANTWERPEN)

Verslag van een archeologische
toevalsvondst

////////////////////////////////////

ERWIN MEYLEMANS, RICA ANNAERT, GIACOMO CAPUZZO, KOEN DEFORCE,
LEENTJE LINDERS, JEF VAN DONINCK, BARBARA VESELKA, CHARLOTTE SABAUX EN
CHRISTOPHE SNOECK

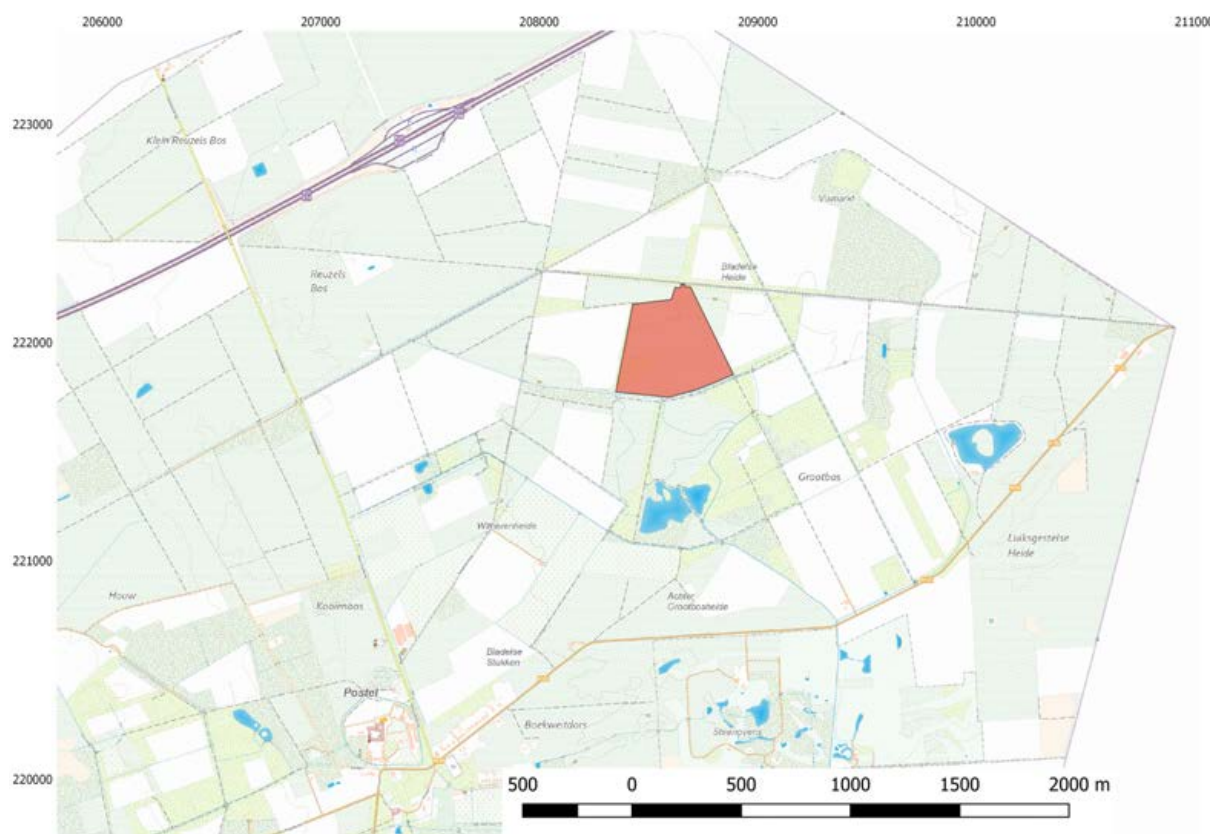
INHOUD

1	ADMINISTRATIEVE FICHE.....	5
2	INLEIDING	6
3	BESCHRIJVING.....	8
3.1	ALGEMENE SITUATIE ‘GRAFHEUVEL 5’	8
3.2	ONDERZOEK VAN DE BOOMWAL EN WORTELKLUIT	9
3.3	DE URNEN	11
3.4	CREMATIERESTEN	15
3.5	ANTHRACOLOGISCH ONDERZOEK	17
3.5.1	MATERIAAL EN METHODE.....	17
3.5.2	RESULTATEN	17
3.5.3	INTERPRETATIE EN DISCUSSIE.....	18
4	DISCUSSIE & BESLUIT.....	18
	BIBLIOGRAFIE	19

Toevalsvondst ijzertijd urnen te Postel

2 INLEIDING

Aan de hand van het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen werd in 2016 in het bosgebied ten noorden van de abdij van Postel (Mol) een tot dan toe ongekend en bijzonder goed bewaard grafheuvelcomplex ontdekt en via beperkt terreinonderzoek verder geëvalueerd¹ (fig. 1). Dit complex werd in 2018 beschermd als archeologische site². Naar aanleiding hiervan organiseerde de erfgoeddienst k.Erf (nu *Stuifzand*) op 15 februari 2019 een geleide wandeling voor geïnteresseerden op deze site. Op 'grafheuvel 5' (nummering naar het evaluatierapport van 2017) werd door de heer Jo Lommelen (kamer voor heemkunde Mol) tijdens deze wandeling de aanwezigheid van een aantal scherven en crematieresten opgemerkt. Deze waren met de wortelkluit van een omgewaaide boom uit de grafheuvel getrokken, en lagen verspreid bij deze kluit. Door Jef Vandoninck (Erfgoed Noorderkempen) en Martijn Willems (Stuifzand) werden in de avond van dezelfde dag de eerste los liggende resten verzameld (fig. 3), en werd de vondst als toevalsvondst gemeld aan het agentschap Onroerend Erfgoed. In de ochtend van 16 februari 2019 werd daaropvolgend een terreinonderzoek uitgevoerd, waarbij de wortelkluit van de omgewaaide boom verder werd onderzocht, en zo bijkomende crematieresten, aardewerkfragmenten en bulkmonsters van de aarde van de wortelkluit werden verzameld. Na het onderzoek werd het door de boomval gecreëerde gat in de heuvel met aarde van de rest van de wortelkluit terug opgevuld. Er werden fragmenten van twee verschillende urnen aangetroffen. De fragmenten hiervan werden in de mate van het mogelijke terug aan elkaar gepuzzeld in het depot van het agentschap Onroerend Erfgoed te Vilvoorde³. De crematieresten werden onderzocht in het kader van het CRUMBEL project⁴.

Figuur 1: Aanduiding van de beschermde archeologische site 'Grafheuvelcomplex te Postel' op de huidige topografische kaart.

¹ Meylemans *et al.* 2017.

² <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/113329>.

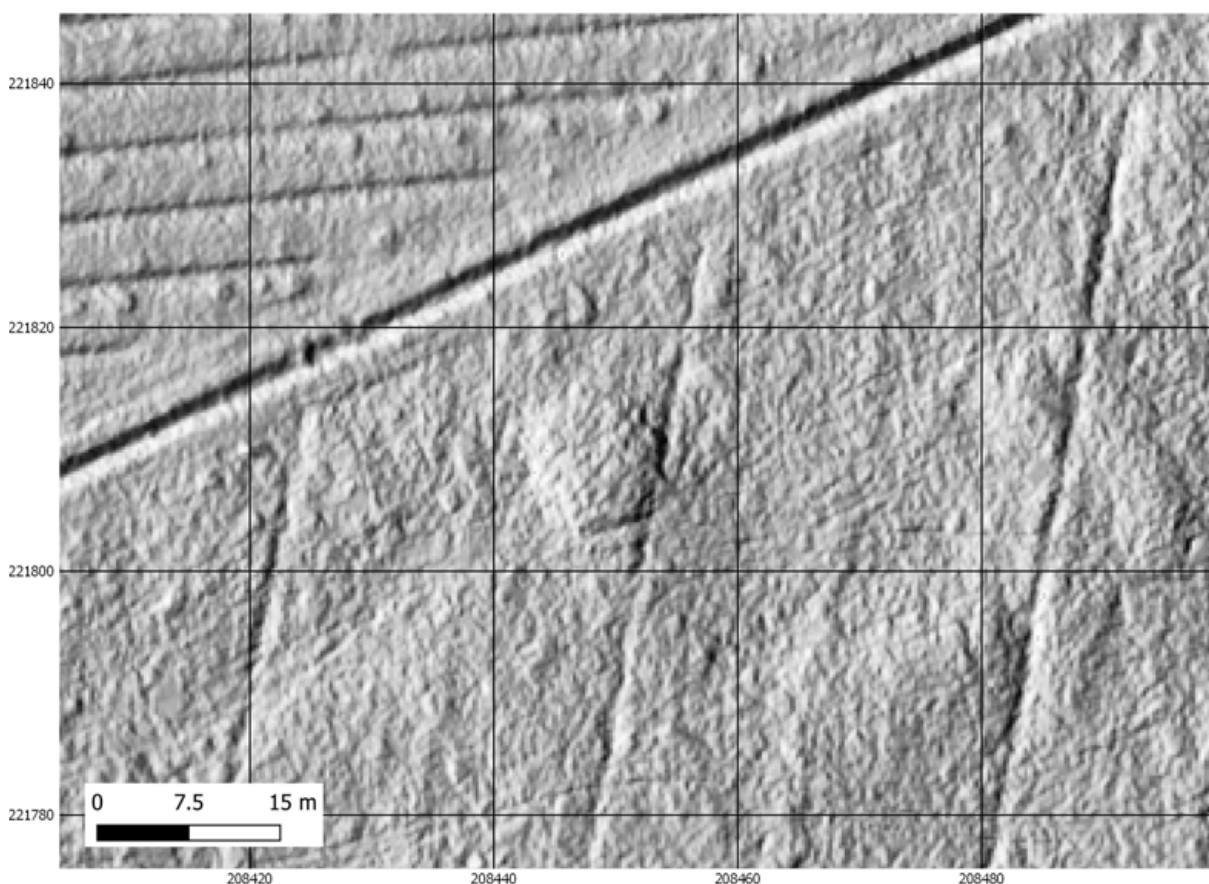
³ Met dank aan Leentje Linders.

⁴ CRUMBEL 2021, met dank aan Charlotte Sabaux.

3 BESCHRIJVING

3.1 ALGEMENE SITUATIE 'GRAFHEUVEL 5'

Deze grafheuvel is gelegen in het zuidwesten van het grafheuvelcomplex en heeft, gemeten op basis van het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen, een diameter van ca. 12 meter (fig. 4). De 'top' van de heuvel is, eveneens naar het Digitaal Hoogtemodel, gelegen op een hoogte van ca. 41,35m TAW, wat ongeveer 70cm hoger is dan het omliggende terrein. Bij een terreinbezoek in februari 2016 was de boomval, pal in het centrum van de heuvel, al aanwezig (fig. 5). Er werden bij dat bezoek echter geen aardewerkfragmenten of crematieresten opgemerkt. Een boring in de heuvel bij dat terreinbezoek toonde een opbouw van de heuvel met een afwisseling van humeus zand en grijze zones, wijzend op de typische opbouw van de grafheuvel met plaggen van een podzolbodem (fig. 6).

Figuur 4: 'Grafheuvel 5' op een hoge resolutie multidirectionele hillshade verwerking van het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen.

Figuur 5: Zicht op 'grafheuvel 5' in februari 2016, de boomval centraal op de heuvel is al aanwezig.

Figuur 6: Samengesteld 'profiel' van grafheuvel 5 (boring op 1 februari 2016).

3.2 ONDERZOEK VAN DE BOOMWAL EN WORTELKLUIT

Zoals reeds vermeld bevond de boomval zich pal in het centrum van de grafheuvel, met de boom gevallen naar het noorden. De wortelkluit had van de voet van de boom gemeten nog een maximale dikte van ca 60 cm, terwijl het gat centraal in de heuvel nog een diepte had van ca 30cm, door de losse aarde die terug in het gat was terecht gekomen, en een diameter van ca 1m (fig. 7). De aarde van de wortelkluit en de losliggende aarde bij het gat in de heuvel werd bij het onderzoek met het truweel onderzocht, waarbij grote stukken aardewerk (vooral in de wortelkluit) zichtbaar werden, en min of meer in verband konden gerecupereerd worden (fig. 8). De context was nog bijkomend verstoord door een dierengang (konijnenpijp) (fig. 9). De wortelkluit werd verder opgegraven tot er geen aardewerkfragmenten, crematieresten of houtskool meer zichtbaar waren. Dit toonde dat de top van

////////////////////////////////////

////////////////////////////////////

Het profiel van deze gereconstrueerde urn wijst op een oriëntatie naar binnen bij de overgang naar de schouder. Het is door het partiële karakter van de urn moeilijk met zekerheid het stuk aan een specifiek vormtype toe te wijzen, mogelijk gaat het om een licht gesloten komvorm met knikloze overgang van buik naar schouder⁶.

Er werd maar één randfragment van de urn gerecupereerd, die een versiering met vingertopindrukken vertoont (fig. 10). Het afgerond, eenvoudig profiel van dit randfragment⁹ wijst op een uitstaande rand. De vingertopindrukken, met enkele nagelindrukken zichtbaar, werden aangebracht in de lengterichting van de rand. Dergelijke randversiering komt voor vanaf de late bronstijd tot in de Romeinse periode, maar was vooral dominant in het begin van de ijzertijd in de regio¹⁰.

⁵ Bodem type A4 naar van den Broeke 2012. Dit type bodem is meer algemeen in de late ijzertijd.

⁷ Van den Broeke 2012, 104-105.

⁸ Vormtype 55 naar van den Broeke 2012, 71-73.

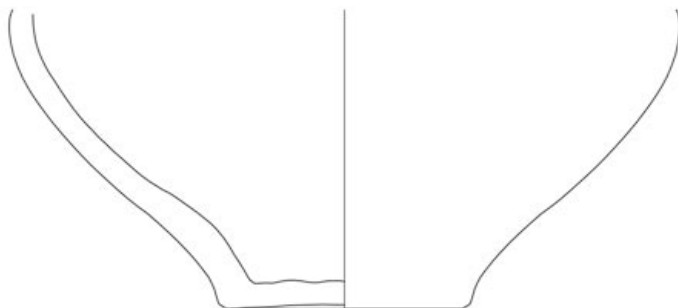
⁹ Randtype A1 naar van den Broeke 2012, een type dat vrij algemeen voorkomt in alle periodes van de ijzertijd.

¹⁰ Van den Broeke 2012, 107-108.

¹¹ Bijv. Tol *et al.* (red.) 2000; Verwers 1972.

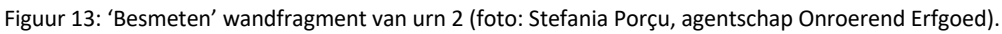

Figuur 10: Technische tekening van het profiel van urn 1 en randfragment urn 2 (tekening: Sylvia Mazereel, agentschap Onroerend Erfgoed: schaal 1:3).

Figuur 11: Zijaanzicht van de gedeeltelijk gereconstrueerde urn 1 (foto: Stefania Porçu, agentschap Onroerend Erfgoed).

3.4 CREMATIERESTEN

De crematieresten (verbrand menselijk botmateriaal) werden onderworpen aan een osteologisch onderzoek, 14C- dateringen, en Strontium- isotopen onderzoek. Voor een gedetailleerde beschrijving van de gehanteerde methodiek verwijzen we naar het rapport van het CRUMBEL- team¹².

In totaal werd 960,75g crematieresten gerecupereerd, waarbij nagenoeg alle onderdelen van het skelet vertegenwoordigd zijn (fig. 14). Het merendeel van de fragmenten (991,70g) is groter dan 10mm. De mate van verbranding van de fragmenten is over het algemeen hoog, maar varieert, wijzend op temperaturen van ca 600 tot 1000 graden op de brandstapel. De variatie in verbranding op de fragmenten heeft ongetwijfeld te maken met de plaatsing van het lichaam op de brandstapel.

Het osteoarcheologisch onderzoek door het CRUMBEL team wijst er op dat de crematieresten behoren tot een vrouw ouder dan 18 jaar. Op verschillende fragmenten van de schedel werd porotische hyperostose, *cribra cranii*, vastgesteld, wat zich uit in een zichtbare diffuse poreuze structuur. Deze aandoening kan wijzen op periodes van ziekte en/of ondervoeding.

Drie fragmenten van het gecremeerde bot werden onderworpen aan 14C datering. De resultaten hiervan tonen dat het skelet in de 8ste tot de 6de eeuw vóór Christus moet gesitueerd worden (tabel 1), dus de vroege ijzertijd. De ruime periode van deze dateringen is te wijten aan het zgn. 'Halstatt plateau' van de calibratiecurve in deze periode.

Eveneens drie (diaphyse) fragmenten werden onderzocht met strontium isotopen analyse. Alle drie de fragmenten toonden gelijkaardige 87Sr/86Sr verhoudingen, van 0.7135 tot 0.7139, wat bevestigt dat het om resten van hetzelfde individu gaat, of om resten van verschillende mensen die voedsel gebruikten van een gelijkaardige geologische regio. Aangezien er nog geen goede vergelijkingsbasis is voor België, zijn deze resultaten vooralsnog verder moeilijk te interpreteren, of toe te wijzen aan een specifieke regio van herkomst.

Lab code	BP (uncal)	±σ	1σ cal BC	2σ cal BC
RICH-29265	2504	25	767-567	776-543
RICH-29264	2525	23	776-573	787-549
RICH-29263	2469	23	751-540	761-424

Tabel 1: Resultaten van de 14C dateringen op de skeletresten. Calibratie met gebruik van Oxcal 4.4 (Bronk Ramsy 2009) en de IntCal20 curve (Reimer *et al.* 2020).

¹² CRUMBEL 2021.

3.5 ANTHRACOLOGISCH ONDERZOEK

3.5.1 Materiaal en methode

Uit het 0.5 mm zeefresidu is een 100-tal houtskoolfragmenten bestudeerd. De onderzochte houtskoolfragmenten zijn met een willekeurige steekproef, onafhankelijk van hun afmetingen, geselecteerd uit het zeefresidu. Elk houtskoolfragment is in transversale, radiale en tangentiële richting gebroken en de respectieve oppervlakken zijn met een microscoop met opvallend licht bestudeerd, met een vergroting van 50 tot 500 x. Voor de identificatie is gebruik gemaakt van verschillende determinatiesleutels en fotoatlassen van Europese houtsoorten¹³ en van een referentiecollectie van moderne verkoolde houtsoorten.

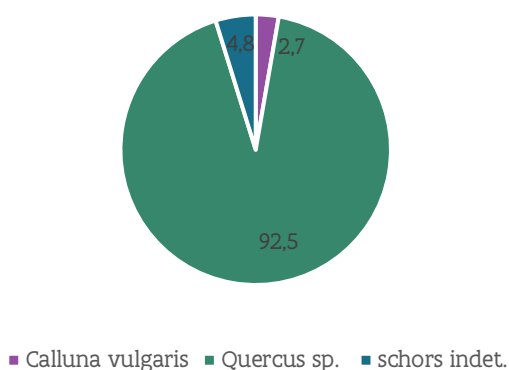
3.5.2 Resultaten

In totaal zijn 146 houtskoolfragmenten bestudeerd (tabel 2, Figuur 15). Het houtskoolspectrum van het onderzochte crematiegraf bestaat bijna uitsluitend uit eik (*Quercus* sp.) (92.5%). Naast eik zijn ook nog een aantal takjes van struikheide (*Calluna vulgaris*) aangetroffen en een aantal stukken verkoolde schors. De fragmenten schors konden niet verder worden geïdentificeerd maar zijn waarschijnlijk afkomstig van eik gezien ze te dik waren om aan struikheide te worden toegeschreven en er verder geen houtsoorten zijn vastgesteld. Alle bestudeerde stukken houtskool van eik waren afkomstig uit de stam of een dikke tak. Een groot deel van deze (85.2%) bevatte radiale barsten en bij een klein percentage (6.6%) zijn ook sporen van verglazing vastgesteld. Sporen van aantasting door schimmels of xylofage insecten zijn niet vastgesteld.

	<i>n</i>	%	
<i>Calluna vulgaris</i>	5	2,7	struikheide
<i>Quercus</i> sp.	135	92,5	eik
Schors indet.	7	4,8	schors
Totaal	146	100	

Tabel 2: Identificaties van de houtskool uit het crematiegraf.

Figuur 15: Houtskoolspectrum van het crematiegraf.

¹³ Gale & Cutler 2000; Schweingrüber 1990a, 1990b; Grosser 2003; Schoch *et al.* 2004.

3.5.3 Interpretatie en discussie

De sterke dominantie van eik en de lage taxonomische diversiteit wijzen op een doorgedreven selectie van het hout dat gebruikt is voor de brandstapel. Momenteel is er nog maar heel weinig anthracologisch onderzoek uitgevoerd op crematiegraven uit de ijzertijd¹⁴, maar ook deze graven vertonen dikwijls een lage taxonomische diversiteit. Enkel het houtskoolspectrum van een grafmonument uit de ijzertijd uit Oostvleteren bevatte veel meer houtsoorten, maar ook hier was eik de dominante soort¹⁵. De resultaten komen ook goed overeen met de samenstelling van Romeinse crematiegraven uit zandig Vlaanderen, die eveneens gekenmerkt worden door een dominantie van eik en een lage taxonomische diversiteit¹⁶.

4 DISCUSSIE & BESLUIT

Ongeveer 2800 jaar geleden werd in de bossen van het huidige Postel een volwassen vrouw gecremeerd en begraven in een opgeworpen grafheuvel. Aan de hand van haar verbrande botresten is nog af te leiden dat ze vermoedelijk periodes van ziekte of ondervoeding kende. Zowel de urnen waarin ze werd begraven, als radiokoolstofdateringen, bevestigen de datering van haar leven en overlijden in de vroege ijzertijd. Deze datering past mooi in het landschappelijke kader van de bossen van Postel, waarin nog diverse andere grafheuvels gekend zijn, en de digitale hoogtemodellen eveneens de aanwezigheid van zogenaamde '*Celtic Fields*' aanduiden: resten van akkercomplexen uit de ijzertijd. De Postelse bossen herbergen dus nog een goed bewaard prehistorisch cultuurlandschap, dat duizenden jaren later nog enigszins 'leesbaar' is in de huidige topografie. Deze situatie, met de combinatie van bewaarde ijzertijd grafheuvelcomplexen en *Celtic Fields*, kennen we eveneens van enkele andere (bos)gebieden op het Kempens Plateau¹⁷, zoals het Kolisbos¹⁸.

De vondst van deze urnen met crematieresten is het gevolg van een bijzondere samenloop van omstandigheden. Na duizenden jaren quasi onverstord daar begraven te zijn, werden de urnen via de kluiten van een omgevallen boom uit de heuvel getrokken, wellicht kort voor de ontdekking van het grafheuvelcomplex en de bescherming ervan als archeologische site. Een rondleiding in het kader van deze bescherming was de aanleiding van de toevallige vondst.

Dit toont aan dat dergelijke belangrijke en kwetsbare archeologische site nood hebben aan actief beheer en bescherming. In Postel werd terzake door het agentschap Natuur en Bos al heel wat werk uitgevoerd, waarbij onder andere de bomen op en nabij de grafheuvels werden verwijderd. In de nabije toekomst wordt verder bekeken hoe de bescherming en ontsluiting van de site verder kan geconcretiseerd en verankerd worden in het beheer van het gebied. Het blijft immers ook belangrijk voor ogen te houden dat deze zone naast archeologische site ook een begraafplaats blijft van een lokale gemeenschap, en dus ook in die zin het nodige beheer en respect verdient.

¹⁴ Rekem, Kontich en Wijnegem (Deforce, ongepubliceerde data.)

¹⁵ Deforce 2016.

¹⁶ Deforce & Haneca 2012.

¹⁷ Cf. Creemers *et al.* 2011 voor een overzicht.

¹⁸ Cf. Vanmontfort *et al.* 2015; <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/304202>.

BIBLIOGRAFIE

- BRONK RAMSEY C. 2009. Bayesian analysis of radiocarbon dates. *Radiocarbon* 51(1): 337-360.
- CREEMERS, MEYLEMANS E., PAESEN J. & DE BIE M. 2011; Laseraltimetrie en de kartering van Celtic fields in de Belgische Kempen: mogelijkheden en toekomstperspectieven, *Relicta* 7, 11-36.
- CRUMBEL 2021: *The Cremation from Postel*, ongepubliceerd verslag CRUMBEL Team, Brussel.
- DEFORCE K. & HANECA K. 2012: Ashes to ashes. Fuelwood selection in Roman cremation rituals in northern Gaul, *Journal of Archaeological Science* 39, 1338-1348.
- DEFORCE K. 2016: Anthracologisch onderzoek van verschillende archeologische sporen uit Oost-Vleteren – Veurnestraat. Rapport 2016-10/ Onderzoeksprogramma “Mens en Milieu in het Quartair”, KBIN, Brussel.
- GALE R. & CUTLER D. 2000: *Plants in Archaeology*, Kew.
- GROSSER D. 2003: *Die Hölzer mitteleuropas. Ein mikrophotographischer Lehratlas*, Herdruk uit 1977, Remagen.
- MEYLEMANS E. 2018: *Celtic-Field* complexen in de Antwerpse Kempen: verspreiding en landschappelijk-archeologische situering, *Lunula* XXVI, 3-7.
- MEYLEMANS E., COUSSERIER K., DEFORCE K., & VAN GILS M. 2017: *Evaluatie van een grafheuvelcomplex te Postel (gem. Mol, prov. Antwerpen)*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed, Brussel.
- REIMER P.J., AUSTIN W.E.N., BARD E., BAYLISS A., BLACKWELL P.G., BRONK RAMSEY C., BUTZIN M., CHENG H., EDWARDS R.L., FRIEDRICH M., GROOTES P.M., GUILDERTSON T.P., HAJDAS I., HEATON T.J., HOGG A.G., HUGHEN K.A., KROMER B., MANNING S.W., MUSCHELER R., PALMER J.G., PEARSON C., VAN DER PLICHT J., REIMER R.W., RICHARDS D.A., SCOTT E.M., SOUTHON J.R., TURNEY C.S.M., WACKER L., ADOLPHI F., BÜNTGEN U., CAPANO M., FAHRNI S.M., FOGTMANN-SCHULZ A., FRIEDRICH R., KÖHLER P., KUDSK S., MIYAKE F., OLSEN J., REINIG F., SAKAMOTO M., SOOKDEO A. & TALAMO S. 2020: The IntCal20 Northern Hemisphere Radiocarbon Age Calibration Curve (0–55 cal kBP), *Radiocarbon* 62(4): 725-757.
- SCHOCH W., HELLER I., SCHWEINGRUBER F.H., KIENAST F. 2004: *Wood anatomy of central European species* [online] www.woodanatomy.ch (geraadpleegd op 1 oktober 2005).
- SCHWEINGRÜBER F.H. 1990a: *Anatomy of European Woods*, Bern-Stuttgart.
- SCHWEINGRÜBER F.H. 1990b: *Microscopic Wood Anatomy, structural variability of stems and twigs in recent and subfossil woods from Central Europe*, Zug.
- TOL. A., ROYMANS N., HIDDINIK H. & KORTLANG F. (RED.) 2000: *Twee urnenvelden in Limburg. Een verslag vanopgravingen te Roermond en Sittard. 1997-1998*, Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 6, Amsterdam.
- VAN DEN BROEKE P. 2012: *Het handgevoormde aardewerk uit de ijzertijd en de Romeinse tijd van Oss-Ussen Studies naar typo-chronologie, technologie en herkomst*, Leiden.
- VANMONTFORT B., LANGOHR R., MARINOVA E., NICOSIA C. & VAN IMPE L. 2015: *Een archeologische evaluatie en waardering van Celtic Fields in het Kolisbos (Neerpelt, provincie Limburg)*, EPA Rapport 50, Leuven.
- VERWERS G.J. 1972: Das Kamps Veld in Haps in Neolithikum, Bronzezeit und Eisenzeit, *Analecta Praehistorica Leidensia* 5. 1-176.